

ראובן מירקין

גפרור

גלגולו של חידוש מחידושי מנדלי מוכר ספרים

מלת גפרור אינה מובאת במילון בן-יהודה¹. יוסף קלוזנר פותב: "מנדלי מוכר ספרים חידש את המלה הנאה והנכונה: גפרור. ואולם סמכותו וטוב-טעמו של סופר גדול זה אינם מספיקים: במשפחה אחת בירושלים אומרים "מדליק"²; ובמשפחה אחרת, שבה יש שנאה לחידושים בכלל, אומרים "צְתָה", מפני שכך אפשר לפרש מאמר אחד של אמורא בתלמוד"³.

ראובן סיוון התחקה אחר חידושו של מנדלי, וכך הוא פותב: "בניסח ראשון של 'בעמק הבכא' למנדלי מוכר ספרים ('השילוח' תרנ"ז עמ' 302) נאמר: "היא עומדת ונוטלת מין קיסם מגופר ומשפשתו בכותל...". ב'פל כתבי מנדלי מוכר

1. ראה שם עמ' 827-828. עמודים אלו נכללים בקונטרס 6 של הפרך השני. קונטרסי המילון אינם מתוארכים, ואולם הפרך השני כולו, המכיל 12 קונטרסים, תאריך 'אחתמ"ב לחרפן', והיינו שנת 1911.

2. נראה, שפננת קלוזנר אל משפחת בן-יהודה. ראה מילון ב"י פרך ו עמ' 2812 (הערך מְדַלֵק); וכן ראובן סיוון, חידושי המלים של אליעזר בן-יהודה, לשוננו לעם י"ב (תשכ"א), עמ' 73.

3. יוסף קלוזנר, האנארכיה הלשונית, 'השילוח' פרך מ"ג (תרפ"ה), עמ' 389. מאמר זה חזר ונדפס בפרך 'העברית החדשה ובעיותיה' של כתבי יוסף קלוזנר, 1957, עמ' 57-71.

ספרים' פרך ראשון, תרס"ט, עמ' 187 הובאו כמה שינויי גרסה בקטע הנ"ל . . . ובהם גפרור (במקום 'קיסם מגופר')⁴. עד כאן דברי סיוון.

יש להקדים את חידושו של מנדלי לשנת תרנ"ח לכל הפחות. בפרקי 'בעמק הבכא', שנדפסו ב'השילוח' פרך ג' (טבת-סיון תרנ"ח), כתוב: "ובין כך וכך ידו שלוחה מאליה ומציאה מקטרתו מחיקו, וחנצה נוהגת בו מנהג דרך ארץ ומושיטה לו קופסא של "גפרורין". רפאל נענע לה ראשו בהודיה"⁵.

המרכאות הפפולות, שתיבת גפרורין נתונה בהן, מעידות פנראה על חידושה. אנו למדים אפוא שפרקי "בעמק הבכא", שראו אור בפרך השני של "השילוח" (ניסן-אלול תרנ"ז), מנדלי גורס קיסם מגופר: פעם בעמ' 302, כמובא לעיל בדברי סיוון, ופעם נוספת בעמ' 117: "גם בורית ועמילן של פובסים וגלומי בד וקיסמין-מגופרין בגפרית, מעשה פסלון להתפאר, שאינם נשרפים אפילו באש וראויים לכבות בהם את הדליקה". ואילו בפרקי 'בעמק הבכא', שנדפסו בפרך השלישי של 'השילוח', מנדלי גורס כאמור גפרורין.

ב'פל כתבי מנדלי' משנת תרס"ט, שנדפס בו הנוסח המלא והמתוקן של 'בעמק הבכא', נעלם הצירוף קיסמין מגופרין, ונכתב תחתיו: "גלומי בד וגפרוריות"⁶.

4. לשוננו לעם כ"ג (חשל"ב), עמ' 225.
 5. השילוח ג' עמ' 209. ב'פל כתבי מנדלי' משנת תרס"ט, עמ' 220, הנוסח הוא: "ומושיטה לו ביי-גפרורין".
 6. מהדורת תרס"ט עמ' 170.

צורת היחיד גפרורית מובאת בשם מנדלי במילון החדש של א' אבן-שושן: "הגפרורית פתחה ואין כלום". מובאה זו לקוחה מפרק י"א של 'ספר הקבצנים', והיא מן הפרקים שראו אור לראשונה במהדורת היובל של 'פל פתבי מנדלי', פרך ראשון, תרס"ט — אותו הפרך, שנדפס בו הנוסח המתוקן של 'בעמק הבכא'. שם בעמ' 42 כתוב: "נוטל אני מפסי ביגפרורין, משפשף ומשפשף ואין אחת ניצתת, עד שכלו הגפרוריות ולא נשתיירה מהן אלא האחרונה והיא ניצתה. ומיד קול מר יוצא מאחת הפנות שם, הגפרורית כבה⁷ ואין כלום!". היחיד אפוא גפרורית⁸, הריבוי גפרוריות, ואילו צורת גפרורין באה בצירוף פי גפרורין — ממש פנוסח 'בעמק הבכא' שבאותו הפרך⁹.

מלבד קיסם מגופר השתמש מנדלי בצירוף עץ גפרית בהוראת גפרור. בסיפורו 'בישיבה של מטה', שנדפס לראשונה בשנת תרנ"ה, כתוב: "כמוכר מחטין ועצי גפרית וכיוצא באלה"¹⁰. סיפור זה נדפס שנית בשנת תר"ס בשינויים, והנוסח שם: "כמוכר מחטין וגפרורין"¹¹. ועוד מקום יש בסיפור זה, שמלת גפרורין נוספה במהדורת תר"ס¹².

7. פ ב ה , ולא פ כ ת ה , כמובא במילון אבן-שושן.
 8. לשון הקטנה, בדומה למלת "שוועבעלע" ביידיש.
 9. ראה לעיל הערה 5.
 10. לוח אחיאסף לשנת תרנ"ו, שנה שלישית, ורשה, תרנ"ה, עמ' 78.
 11. סיפורים ספר א', אודסה, תר"ס, עמ' 178.
 12. שם עמ' 153: "הצרי והצפורן, בורית וגפרורין, לולאות וכפתורים, מטפחות ופוזמקאות, כפות ומולגות". ב'לוח אחיאסף' (ראה לעיל הערה 10).

אם נסדר את שימושיו של מנדלי בסדר פרונולוגי תתקבל רשימה זו:

ת ר נ " ה : עצי גפרית (בישיבה של מטה).

ת ר נ " ז : קיסמין מגופרין; מין קיסם מגופר (בעמק הבכא).

ת ר נ " ח : קופסא של גפרורין (בעמק הבכא).

ת ר " ס : גפרורין (בישיבה של מטה).

ת ר ס " ט : גפרוריות; מין גפרור; בי גפרורין (בעמק הבכא);

גפרוריות; גפרורית; בי גפרורין (ספר הקבצנים).

ונסיים במה שפתחנו. מלת גפרור אינה מובאה במילון

בן-יהודה. אין זה מתקבל על הדעת, שלא ידע על חידושו של

מנדלי. נראה, שלא הביאו במילונו, משום שהעדיף להביא את

חידושו שלו מְדַלֵּק¹³. אלא שגבר חידושו של מנדלי על חידושו

של בן-יהודה¹⁴.

בעמ' 53, הנוסח הוא: "הצרי והצפורן, בורית, לולאות וכפתורים, מטפחות

ופזמוקאות, כפות ומלגות". משער אני שתוספת מלת גפרורין במהדורת

תר"ס עניין של מקצב הוא, והיא באה להעמיד חמישה זוגות של שמות תחת

המבנה ה'בלתי מאוזן' שבנוסח הראשון משנת תרנ"ה (זוג, שלשה, זוג, זוג).

13. ראה לעיל הערה 2.

14. וכן על שאר כל ההצעות, כגון אליה, אליה, גיפרון, גפריתית,

ציתה וכיוצא באלו רבות, שהציעו סופרים ומילונאים במאה הי"ט וראשית

המאה שלנו. מקוה אני לתאר כל אלה במאמר אחר.